

Robert Nowacki

Dziesięć lat obowiązywania ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej – doświadczenia w Służbie Więziennej

Experiences in the Prison Service during the ten years of the Act on the Use of Direct Coercion Measures and Firearms.

Problematyka środków przymusu bezpośredniego wpisuje się w ustawowe zadania Służby Więziennej mające na celu ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych, zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa¹ oraz zapewnienie skazanym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary². Jest to materia niezwykle ważna a zarazem trudna, gdyż porusza najbardziej dolegliwe narzędzia egzekwowania prawa stosowane w celu zapewnienia bezpieczeństwa jednostek i ochrony ich praw i wolności³.

Artykuł poświęcony jest zmianom dotyczącym uprawnień funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego na przełomie 10 lat, czyli od momentu wejścia w życie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej⁴ do dnia 31 grudnia 2022 r.

Słowa kluczowe: środki przymusu bezpośredniego, ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Służba Więzienna.

¹ Art. 2 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

² Art. 108 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2022 r., poz. 2600.

³ A.Kubanek, *Ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Bydgoszcz 2019, s. 8.

⁴ Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

The issue of direct coercive measures is an integral part of the statutory tasks of the Prison Service, which are aimed at protecting society from offenders or perpetrators of fiscal offenses incarcerated in prisons and detention centers, maintaining order and security within these facilities⁵, and ensuring the personal security of convicts during their sentence⁶. This is a highly significant and challenging issue, as it pertains to the most severe law enforcement methods employed to safeguard individuals' safety and protect their rights and freedoms⁷.

The article focuses on the developments regarding the authority of Prison Service officers in utilizing and implementing direct coercive measures over the span of 10 years, from the enactment of the Act on Direct Coercive Measures and Firearms⁸ until 31 December 2022.

Key words: direct coercive measures, Act on Direct Coercive Measures and Firearms, Prison Service.

Wprowadzenie

W Polsce rok 2013 był rokiem przełomowym w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego. W dniu 24 maja, po wyroku Trybunału Konstytucyjnego⁹, została uchwalona ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Utworzono akt prawny, jednolity dla wszystkich formacji i podmiotów, który scalił obowiązujące do tego momentu regulacje, ustanawiając wspólne zasady, określając zamknięty katalog środków przymusu bezpośredniego, przesłanek ich zastosowania, jak również krąg uprawnionych osób¹⁰.

Zasadniczym celem ustawy było wykonanie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego RP, w świetle których określenie rodzajów środków przymusu bezpośredniego oraz przesłanki użycia tych środków wskazujące, w jakich okolicznościach może to nastąpić, należą do materii ustawowej. Zgodnie bowiem z Konstytucją RP tylko przepisy ustawy

⁵ Article 2 of the Act of 9 April 2010, on the Prison Service, Journal of laws of 2023, items 240, 347.

⁶ Article 108 §1 of the Act of 6 June 1997, Executive Penal Code, Journal of laws of 2022, item 2600.

⁷ A. Kubanek, *Ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Bydgoszcz 2019, s. 8.

⁸ Journal of Laws of 2023, item 202.

⁹ Wyrok TK z dnia 17 maja 2012 r., K10/11.

¹⁰ A. Kubanek, *Ograniczenia ...* op. cit., s. 9.

mogą pozwalać na ingerencję w wolność osobistą. W myśl art. 41 ust. 1 Konstytucji również postępowanie organów stosujących te środki musi być określone wyłącznie w ustawie. Ponadto ustawa, regulując w jednym akcie prawnym całą materię związaną ze stosowaniem środków przymusu bezpośredniego i broni palnej, porządkuje i ujednolica ten obszar prawa. Do dnia wejścia w życie ustawy przepisy znajdowały się w kilkudziesięciu aktach prawnych¹¹. W przypadku Służby Więziennej była to Ustawa o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r.¹² oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 2010 r. w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej¹³.

Opisywana ustawa w połączeniu z treściami wynikającymi z art. 19 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej wskazuje, jakie uprawnienia w tym zakresie posiada ta formacja.

Pojęcie środka przymusu bezpośredniego

Środki przymusu bezpośredniego, według autora¹⁴, definiuje się jako przewidziane prawem środki w postaci atrybutów organizmu ludzkiego, odpowiednich przedmiotów, substancji, zwierząt oraz pomieszczeń. Uprawniony podmiot w zależności od jego rodzaju oraz posiadanych ustawowych kompetencji może je zastosować wobec osoby, zwierzęcia oraz przedmiotów, w sposób bezpośredni, celem zmuszenia do określonego prawem zachowania.

Środkami tymi są odpowiednio:

- wyuczone techniki siłowe stosowane przez uprawnionego za pomocą jego kończyn;
- wyszkolone oraz nadzorowane przez uprawnionego w trakcie stosowania zwierzęta;
- skonstruowane przedmioty oraz dobrane substancje, stosowane ręcznie lub za pomocą dedykowanych urządzeń lub broni palnej, które służą:

¹¹ Ocena funkcjonowania przepisów ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 3 lutego 2015 r., druk nr 3145.

¹² Dz. U. z 2010 r. Nr 79, poz. 523.

¹³ Dz. U. 2010 Nr 147 poz. 983.

¹⁴ ppłk SW Robert Nowacki, starszy specjalista – kierownik Pracowni ochrony i obrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie.

- unieruchomieniu poszczególnych kończyn osoby lub całkowitym unieruchomieniu osoby albo zwierzęcia,
 - zakłóceniu orientacji przestrzennej lub odwróceniu uwagi osoby, zapobieżeniu samookaleczeniu głowy osoby, obezwładnieniu osoby lub zwierzęcia,
 - kontroli przemieszczania się grupy osób,
 - zatrzymaniu, zablokowaniu lub unieruchomieniu pojazdu, pokonywaniu zamknięć budowlanych lub innych przeszkód.
- przystosowane pomieszczenia służące czasowemu odosobnieniu osoby.

Powyższa definicja, na co zwraca uwagę jej autor, zawiera wszystkie rodzaje środków przymusu bezpośredniego oraz cele stosowania wpisane w ustawach regulujących tę tematykę w Polsce.

Do podstawowego katalogu środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej zalicza się¹⁵: siłę fizyczną w postaci technik: transportowych, obrony, ataku, obezwładnienia; kajdanki: zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; pas obezwładniający; kask zabezpieczający; pałkę służbową; wodne środki obezwładniające; psa służbowego; pociski niepenetracyjne; chemiczne środki obezwładniające w postaci: ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących, innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej; celę zabezpieczającą.

Powyższe środki przymusu bezpośredniego mogą być używane lub wykorzystywane w zależności od ich rodzaju w następujących przypadkach¹⁶: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochrona porządku lub bezpieczeństwa

¹⁵ Art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r. poz. 240, 347, w związku z art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

¹⁶ Art. 11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202 w związku z art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościgu za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji¹⁷.

W Służbie Więziennej decyzję o użyciu lub wykorzystaniu środków przymusu bezpośredniego podejmuje odpowiednio¹⁸:

- 1) Dyrektor Generalny Służby Więziennej;
 - 1a) Rektor – Komendant uczelni Służby Więziennej;
 - 1b) Szef Inspektoratu Wewnętrznego Służby Więziennej;
- 2) właściwy miejscowo dyrektor okręgowy Służby Więziennej;
- 3) właściwy miejscowo dyrektor zakładu karnego;
- 4) właściwy miejscowo dyrektor aresztu śledczego;
- 5) właściwy miejscowo kierownik oddziału podległego podmiotom, o których mowa w pkt 1-4;
- 6) właściwy miejscowo komendant ośrodka szkolenia Służby Więziennej;
- 7) właściwy miejscowo komendant ośrodka doskonalenia kadr Służby Więziennej;
- 8) osoba zastępująca podmioty, o których mowa w pkt 1-7;
- 9) funkcjonariusz wyznaczony jako dowodzący – w przypadku wykonywania czynności służbowych poza jednostką organizacyjną Służby Więziennej przez kilku funkcjonariuszy.

Decyzję o użyciu lub wykorzystaniu środka przymusu bezpośredniego może podjąć również każdy funkcjonariusz Służby Więziennej, lecz wyłącznie w ściśle określonych przypadkach. Są nimi obecnie: usiłowanie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego, lub innej osoby, usiłowanie ucieczki przez osobę pozbawioną wolności, a także w pościgu za nią lub osobą, która dokonała bezpośredniego bezprawnego zamachu na obiekty zakładu karnego, aresztu śledczego lub innej jednostki organizacyjnej, w której Służba Więzienna zapewnia porządek i bezpieczeństwo, oraz w przypadkach, o których mowa w art. 13 ust. 1¹⁹.

¹⁷ Decyzje w tych przypadkach może podjąć podmiot określony w art. 35 ust. 2 pkt.1-9 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

¹⁸ Ibidem, art. 35 ust. 2 pkt. 1-9.

¹⁹ Art. 35 ust. 2 pkt.10 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

Na gruncie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej istnieje zróżnicowanie pojęć: użycie oraz wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Ustawodawca doprecyzował tę kwestię, zamieszczając w art. 4 definicję tych pojęć.

Użycie środka przymusu bezpośredniego to zastosowanie go wobec osoby, natomiast wykorzystanie to zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia albo zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody. Konkludując, użycie środków przymusu bezpośredniego będzie zawsze działaniem w stosunku do osoby, natomiast wykorzystanie będzie działaniem w stosunku do zwierzęcia lub rzeczy. Pamiętając, iż krąg osób uprawnionych do stosowania jest szeroki, konieczne jest przedstawienie zakresu stosowania niektórych pojęć w odniesieniu do uprawnień Służby Więziennej²⁰.

Funkcjonariusze Służby Więziennej mogą używać środków przymusu bezpośredniego w dwojaki sposób, tzn. w sposób interwencyjny²¹ albo prewencyjny²².

Według autora różnica pomiędzy prewencyjnym a interwencyjnym użyciem polega nie tylko na ilościowo różnym katalogu środków przymusu bezpośredniego, różnymi przesłankami możliwości użycia oraz odrębnościami w zakresie niektórych zasad np. w dokumentowaniu²³. Różnica zawiera się również w istocie użycia, gdyż w przypadku prewencyjnego użycia nie musi zaistnieć bezpośrednio ryzyko wystąpienia wskazanych skutków²⁴, natomiast w przypadku interwencyjnego użycia jest to działanie o charakterze „ad hoc”. Użycie interwencyjne stosuje się po wystąpieniu prawnie określonych przesłanek jako reakcja na działanie

²⁰ R. Nowacki, *Kompetencje Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego*, [w:] Środki przymusu bezpośredniego. Zakres i sposób użycia na przykładzie wybranych podmiotów bezpieczeństwa, pod red. T. Kośmider, Wydawnictwo IWS, Warszawa 2020, s. 78.

²¹ Interwencyjny – pojęcie, które wprost nie funkcjonuje w ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, wprowadzone i wykorzystywane przez autora ma na celu określenie różnicy między użyciem prewencyjnym art. 13 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, a użyciem środka przymusu bezpośredniego w przypadkach art. 11 lub art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej – z wyjątkiem przypadków prewencyjnego użycia zawartych w art. 35 ust. 2 pkt 10.

²² Ibidem, s. 79.

²³ Art. 52 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202., uprawniony, o którym mowa w art. 2 ust. 1 pkt 11 (funkcjonariusz Służby Więziennej), nie dokumentuje prewencyjnego użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, chyba że skutkowało to zranieniem osoby lub wystąpieniem innych widocznych objawów zagrożenia życia, lub zdrowia tej osoby albo jej śmiercią lub szkodą w mieniu.

²⁴ Ł. Czebotar, *Ustawa o Policji. Komentarz*. Opublikowano: LEX 2015, s. 6.

niezgodne z prawem w celu zapobieżenia bieżącemu zagrożeniu i natychmiastowego wymuszenia posłuszeństwa²⁵.

Również pojęcie wykorzystania środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej według autora wymaga szczegółowego wyjaśnienia. Ogólna definicja tej czynności zawiera możliwość zastosowania środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia albo zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody²⁶. Natomiast analizując szczegółowo rodzaje środków przymusu bezpośredniego, będące w dyspozycji formacji oraz cel ich wykorzystania, dochodzi się do stwierdzenia, iż powyższa definicja nie dotyczy w całości uprawnień Służby Więziennej a tylko w części dotyczącej zastosowania środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia²⁷.

W przypadku Służby Więziennej jest to siła fizyczna w postaci technik: obrony, ataku, obezwładnienia, a także pałka służbowa, wodne środki obezwładniające, pociski niepenetracyjne, chemiczne środki obezwładniające, przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej²⁸.

Najistotniejsze zmiany, które zaszły w zakresie uprawnień Służby Więziennej

W trakcie 10 lat obowiązywania ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej uprawnienia funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie środków przymusu bezpośredniego przeszły znaczącą ewolucję. Autor poniżej przedstawi te zmiany, których wprowadzenie miało znaczący wpływ na poprawę bezpieczeństwa.

Pierwsza zmiana dotyczyła przypadków tzw. „samodzielnej decyzji”. Dotyczy to sytuacji, w których każdy funkcjonariusz Służby Więziennej może w określonych przypadkach użyć lub wykorzystać środki przymusu bezpośredniego. Do już obowiązujących dopisano możliwość podjęcia

²⁵ A. Kubanek, *Ograniczenie ...* op. cit., s. 23-24.

²⁶ Art 4 pkt. 9 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

²⁷ R. Nowacki, *Kompetencje ...* op. cit., s. 78.

²⁸ Art.12 ust. 2 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202 w związku z art.19 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

decyzji w przypadku realizacji pościgu za osobą, która dokonała bezpośredniego, bezprawnego zamachu na obiekty innej jednostki organizacyjnej²⁹, w której Służba Więzienna zapewnia porządek i bezpieczeństwo³⁰. Powodem dodania tego uprawnienia³¹ było powierzenie Służbie Więziennej zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku w Ministerstwie Sprawiedliwości oraz Prokuraturze Krajowej.

Kolejna zmiana odnosiła się do zwiększenia katalogu środków przymusu bezpośredniego o przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej³². Modyfikacje wprowadzono art. 39 ustawy z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw³³, który znowelizował art. 19 ust.1 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, przyznając tej formacji prawo do stosowania środków przymusu bezpośredniego o nazwie przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej. Ustawodawca uzasadniał wprowadzenie dodatkowego środka przymusu bezpośredniego do katalogu SW tym, iż może mieć szczególne znaczenie w kontekście zagrożenia epidemicznego związanego z COVID-19, np. w przypadku konieczności wykonania zadań służbowych w zmniejszonej obsadzie kadrowej³⁴. Wpisano również ten przedmiot oraz kartridże do niego w skład uzbrojenia będącego na wyposażeniu funkcjonariuszy Służby Więziennej³⁵, stosowanego w czasie pełnienia obowiązków służbowych. Służba Więzienna zakupiła sprzęt firmy TASER model X2.

²⁹ Zob. art.2 ust. 2b ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347. Służba Więzienna w zakresie określonym w drodze zarządzenia przez Ministra Sprawiedliwości z inicjatywy własnej lub na wniosek Prokuratora Krajowego, zapewnia porządek i bezpieczeństwo w urzędzie obsługującym Ministra Sprawiedliwości i w Prokuraturze Krajowej.

³⁰ Art. 2 ustawy z dnia 15 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016 r., poz. 2149.

³¹ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw z dnia 24 listopada 2016 r. (RP.U VIII, poz. 1063).

³² Art. 12 ust.1 pkt 13, 2 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

³³ (Dz. U. z 2020 r., poz. 5680).

³⁴ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw z dnia 26 marca 2020 r., druk nr 299, pkt. 2.145. zmiany w ustawie o Służbie Więziennej.

³⁵ §1 pkt 4 i 5, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 sierpnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych, Dz. U. 2020, poz. 1397.

Kolejna zmiana nie dotyczyła wprost opisywanej ustawy, lecz jednego z jej elementów, a mianowicie środka przymusu bezpośredniego w postaci psa służbowego. W ustawie o Służbie Więziennej³⁶ dopisano:

- w przypadkach określonych w art. 11 pkt 6³⁷ i 11³⁸ ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej psy służbowe mogą być użyte w wyznaczonych rejonach jednostki organizacyjnej, o której mowa w art. 8 ust. 1 pkt 3³⁹, zorganizowanej na zasadach określonych w art. 70 § 1 pkt 1⁴⁰ ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy⁴¹.
- wyznaczony rejon jest wyposażony w tablice ostrzegawcze informujące o zakazie wstępu i zabezpieczony przed uprawnionym wejściem⁴².

Zamysłem tych zmian była możliwość stosowania psów służbowych – patrolowo-obronnych⁴³ w wydzielonych obszarach jednostki organizacyjnej Służby Więziennej, np. pasach ochronnych, czyli przestrzeni pomiędzy linią wewnętrzną a linią zewnętrzną⁴⁴ ogrodzenia ochronnego, bez konieczności angażowania przewodnika. Pies służbowy patrolowo-obronny miałby tam pełnić służbę samodzielnie w celu m.in. niedopuszczenia do ucieczki z terenu jednostki organizacyjnej osoby pozbawionej wolności.

Zmiana ta nie przyniosła zamierzonego efektu, nadal w obowiązujących zasadach ogólnych dotyczących użycia środków przymusu bezpośredniego pies służbowy może być użyty wyłącznie przez funkcjonariusza i nie ma w tym zakresie wyjątków.

Kolejna modyfikacja dotyczyła prewencyjnego użycia środków przymusu bezpośredniego, których istota zawiera się w tym, iż osoba pozbawiona wolności wykonuje polecenia funkcjonariuszy, ale z uwagi na realną możliwość wystąpienia bezprawnych zachowań, takich jak ucieczka, agresja

³⁶ Art. 6 pkt 4 ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2021, poz. 1728.

³⁷ Ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego.

³⁸ Zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą.

³⁹ Zakłady karne i areszty śledcze.

⁴⁰ Zakłady karne typu zamkniętego.

⁴¹ Art. 19 ust. 4 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

⁴² Ibidem, pkt 5.

⁴³ § 10 pkt 2 zarządzenia nr 89/21 DGSW z dnia 29 grudnia 2021 r. w sprawie określenia kryteriów zdrowotnych i użytkowych doboru, w tym cech przydatności, psów w Służbie Więziennej oraz sposobów ich używania.

⁴⁴ § 3 pkt 6 wytycznych nr 3/22 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 grudnia 2022 r. w sprawie technicznego zabezpieczenia ochronnego w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

w stosunku do innych osób lub autoagresja, uprawniony funkcjonariusz może te środki stosować⁴⁵.

Definicja zawarta w komentarzu do ustawy⁴⁶ precyzuje to pojęcie jako sytuację, w której to zastosowanie ma zapobiegać ewentualnie naruszeniu prawa przez osobę, w stosunku do której dany środek przymusu bezpośredniego jest stosowany.

Prewencyjne użycie środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej to codzienność. Specyfika służby wymusza konieczność częstego doprowadzania⁴⁷ i konwojowania⁴⁸ osób pozbawionych wolności przy podwyższonych procedurach bezpieczeństwa, w skład których wchodzi bezdyskusyjnie prewencyjne użycie środków przymusu bezpośredniego⁴⁹.

Celem tej zmiany było wprowadzenie dodatkowych standardów wzmacniających poziom bezpieczeństwa funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej podczas wykonywania zadań służbowych⁵⁰ w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Wprowadzono dodatkową regułę, która dotyczy użycia prewencyjnego kajdanek oraz pasa obezwładniającego wobec osób pozbawionych wolności, według następujących zasad⁵¹:

- w zakładach karnych typu zamkniętego oraz aresztach śledczych podczas przebywania osadzonych poza całą mieszkalną używa się wobec nich kajdanek zakładanych na ręce.

W przypadku gdy osoby te przejawiają zachowania mogące stwarzać albo stwarzające zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób, albo bezpieczeństwa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, mogą używać także środków przymusu bezpośredniego w postaci kajdanek zakładanych na nogi, kajdanek zespolonych i pasa obezwładniającego.

⁴⁵ R. Nowacki, *Preventive use of direct coercive measures as essential tools for the implementation of statutory protective activities in the polish prison service*, Journal of security and sustainability issues 2021, Volume 11, s. 208.

⁴⁶ Łabuz P., Malinowska I., Michalski M. (2020), *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*, s. 66.

⁴⁷ § 2 pkt 4 zarządzenia nr 2/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 9 stycznia 2023 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sposobów ochrony i konwojowania skazanych oraz tymczasowo aresztowanych i zadań ochronnych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej oraz pracowników przywiezionych zakładów pracy, doprowadzanie osadzonego – ochranianie oraz obserwowanie zachowania osadzonego, w czasie jego przemieszczania się po terenie jednostki organizacyjnej.

⁴⁸ Ibidem, pkt 17, konwojowanie — zespół czynności realizowanych w związku z dozorem osadzonych poza terenem jednostki organizacyjnej.

⁴⁹ R. Nowacki, *Preventive ...* op. cit., s. 208.

⁵⁰ Pismo zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 28 marca 2022r.- BP.414.42.5.2022. FS –niepublikowane.

⁵¹ Art.19 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

Wyjątkami od powyższych zasad są sytuacje gdy:

- dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może zwolnić osobę pozbawioną wolności od zastosowania wobec niej kajdanek zakładanych na ręce. Zwolnienie to odnotowuje się w Centralnej Bazie⁵².

Dotyczyć to może sytuacji np.: nauczania, zatrudnienia, bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach, spotkań religijnych i nauczania religii oraz korzystania z widzeń, spacerów, kąpieli albo zajęć kulturalno-oświatowych bądź z zakresu kultury fizycznej i sportu⁵³;

- na wniosek osoby pozostającej w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności⁵⁴ lub z własnej inicjatywy, w każdym czasie funkcjonariusz może zrezygnować z zastosowania kajdanek zakładanych na ręce, zakładanych na nogi i pasa obezwładniającego⁵⁵.

- W zakładach karnych typu półotwartego i otwartego oraz przypadkach zwolnienia przez dyrektora w zakładach karnych typu zamkniętego i aresztach śledczych funkcjonariusze mogą użyć prewencyjnie wobec osób pozbawionych wolności:

- 1) na wniosek osoby pozostającej w bezpośrednim kontakcie z tymi osobami pozbawionymi wolności,
- 2) w przypadku gdy funkcjonariusz uzna to za celowe⁵⁶.

Wprowadzone zmiany zasad wynikających z ustawy o Służbie Więziennej⁵⁷ dotyczą terenu zakładów karnych i aresztów śledczych, które należy rozumieć również jako⁵⁸ oddziały zewnętrzne zakładu karnego lub aresztu śledczego, gdzie stosuje się przepisy dotyczące bezpośrednio przeznaczenia tego oddziału oraz wydzielone oddziały mieszkalne, zakładu karnego typu zamkniętego lub aresztu śledczego, o przeznaczeniu odpowiadającym typowi zakładu półotwartego albo otwartego – w których stosuje się

⁵² Ibidem, ust.7.

⁵³ Pismo z dnia 4 października 2022 r. – BPR-I.070.98.2022.PB – niepublikowane.

⁵⁴ Pismo z dnia 15 września 2022 r. – BPR-I.07098.2022.PB – niepublikowane, określenie „osoba pozostająca w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności” obejmuje nie tylko funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, lecz także każdą inną osobę pozostającą w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, a więc m.in. adwokatów, sędziów, osoby bliskie oraz przedstawicieli wymienionych w art. 38 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁵⁵ Art. 19 ust. 8 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

⁵⁶ Ibidem, art. 19 ust.9.

⁵⁷ Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2022, poz. 1933.

⁵⁸ Pismo z dnia 27 września 2022 r. – BO.561.6.2022.MD/BW – niepublikowane.

przepisy dotyczące bezpośrednio przeznaczenia wydzielonego oddziału mieszkalnego.

W opinii autora powyższa zmiana łączy się głównie z jednym z celów prewencyjnego użycia środków przymusu bezpośredniego, a mianowicie zapobieżenia objawom agresji ze strony osób pozbawionych wolności. Wynika to z wybranych do realizacji powyższych zadań rodzajów środków przymusu bezpośredniego. Celem ich użycia, także prewencyjnego, jest częściowe unieruchomienie kończyn w przypadku kajdanek oraz rąk przy pasie obezwładniającym jednoczęściowym, które mogą służyć osadzone-
mu do napaści na funkcjonariusza, pracownika lub interesanta⁵⁹.

Należy pamiętać, że oprócz powyższej reformy nadal funkcjonują zasady wynikające z ogólnych reguł użycia prewencyjnego środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. W zasadach tych również nastąpiła modyfikacja. Polegała na dodaniu do przypadków „samodzielnej decyzji” właśnie prewencyjnego użycia, czyli art. 13 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej⁶⁰. Wcześniejsze regulacje dawały funkcjonariuszom Służby Więziennej możliwość podejmowania „samodzielnej decyzji” jedynie w przypadkach użycia interwencyjnego.

W obecnym stanie prawnym celem uprawnień danych funkcjonariuszom Służby Więziennej w zakresie prewencyjnego użycia środków przymusu bezpośredniego jest, oprócz opisanego powyżej zapobieżenia objawom agresji, również⁶¹ zapobieżenie ucieczce osoby pozbawionej wolności oraz zapobieżenie objawom jej autoagresji.

W przypadkach tych w zależności od celu można użyć następujących środków przymusu bezpośredniego: siły fizycznej w postaci technik transportowych, kajdanek, pasa obezwładniającego⁶², kasku zabezpieczającego.

Możliwość podejmowania „samodzielnej decyzji” w zakresie prewencyjnego użycia środków przymusu bezpośredniego to niezwykle istotna zmiana wpływająca bezdyskusyjnie na poziom poczucia bezpieczeństwa

⁵⁹ § 2 pkt 12 zarządzenia nr 2/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 9 stycznia 2023r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sposobów ochrony i konwojowania skazanych oraz tymczasowo aresztowanych i zadań ochronnych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej oraz pracowników przywieziennych zakładów pracy, interesant oznacza osobę inną niż osadzony, funkcjonariusz i pracownik, która przebywa na terenie jednostki organizacyjnej.

⁶⁰ Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie ustawy o SW oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2022, poz. 1933.

⁶¹ Art.13 ust.1 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r. poz. 202.

⁶² Obecnie w Służbie Więziennej – wyłącznie pasa obezwładniającego jednoczęściowego.

każdego funkcjonariusza, mającego uprawnienie do reagowania na ewentualne zagrożenie ze strony osoby pozbawionej wolności już w fazie zapobiegania. Dotyczy to przede wszystkim tych funkcjonariuszy, którzy realizują zadania w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności.

Warto również wspomnieć, że w opisywanym przedziale funkcjonowania ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, w zakresie kompetencji Służby Więziennej, wprowadzono oprócz przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej jeszcze jeden środek przymusu bezpośredniego. To środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód⁶³, które wykorzystuje się w celu umożliwienia uprawnionym wejścia do pomieszczeń lub innych miejsc jeżeli:

- 1) użycie lub wykorzystanie innych środków przymusu bezpośredniego mogłoby powodować zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby, lub
- 2) wejście uprawnionych do pomieszczeń lub innych miejsc jest niemożliwe bez wykorzystania tych środków⁶⁴.

Uprawnienie to otrzymali wyłącznie funkcjonariusze Inspektoratu Wewnętrznej Służby Więziennej, nowej jednostki organizacyjnej w szeregach Służby Więziennej.

Do ich zadań należy rozpoznawanie i wykrywanie przestępstw, zapobieganie im oraz uzyskiwanie i utrwalanie ich dowodów, gdy popełnili je: osadzeni w zakładach karnych albo aresztach śledczych; funkcjonariusze i pracownicy w związku z wykonywaniem czynności służbowych; inne osoby przebywające na terenie zakładów karnych albo aresztów śledczych; inne osoby przebywające poza terenem zakładów karnych lub aresztów śledczych, których przestępstwo pozostaje w ścisłym związku z przestępstwem osób, o których mowa w pkt 1 lub 2.

W swoim katalogu rodzajów środków przymusu bezpośredniego funkcjonariusze IWSW posiadają również siłę fizyczną, kajdanki oraz przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej⁶⁵.

⁶³ Art.11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r. poz. 202, w związku z art. 23u ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r. poz. 240, 347.

⁶⁴ Art. 32 ust. 2 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r.

⁶⁵ Art. 23 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.

Powyższa różnica wynika z odmiennych zadań realizowanych przez IWSW a funkcjonariuszami realizującymi swoje zadania w zakładach karnych, aresztach śledczych lub w trakcie konwojowania.

Reasumując, powyższe zmiany spowodowały bez wątpienia poprawę bezpieczeństwa interweniujących funkcjonariuszy, zwłaszcza te, które dotyczą prewencyjnego użycia oraz wprowadzenia do katalogu nowego środka przymusu bezpośredniego w postaci przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej.

Ocena użycia poszczególnych środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej

Dekada funkcjonowania uprawnień w zakresie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego to – według autora – wystarczający czas do szczegółowej i obiektywnej analizy. Poniżej przedstawione zostaną mankamenty najczęściej używanych w Służbie Więziennej środków przymusu bezpośredniego oraz propozycje zmian w obowiązujących zasadach ich użycia lub wykorzystania.

Siła fizyczna

Użycie lub wykorzystanie siły fizycznej to zastosowanie odpowiednich technik, których rodzaj zależy od celu, jaki uprawniony chce osiągnąć. Cel ten sugeruje nazwa poszczególnych technik tj.: transportowe, obrony, ataku lub obezwładnienia⁶⁶.

Autor sugeruje opracowanie następujących wykładni oraz dodanie zasad dotyczących tego podstawowego środka, a mianowicie:

- opracowanie definicji dopasowanych do poszczególnych technik siły fizycznej, gdyż ich brak powoduje ryzyko błędnej interpretacji, i może prowadzić do nieodpowiedniego zastosowania;
- rozszerzenie katalogu możliwości użycia siły fizycznej o technikę transportową, w stosunku do osób wpisujących się w zakres katalogu podmiotów chronionych⁶⁷. Są nimi kobiety w widocznej ciąży, osoby,

⁶⁶ Art. 12 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

⁶⁷ M. Prusek, *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego w procesie karnym*, Warszawa 2021, s. 121.

których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat, a także osoby o widocznej niepełnosprawności⁶⁸. W obecnym stanie prawnym w stosunku do tej kategorii osób można użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia. Argumenty za tą tezą są następujące:

- technika transportowa jest – zdaniem autora – mniej dolegliwa od techniki obezwładnienia. Może polegać na złapaniu osadzonego pod rękę albo zastosowaniu dźwigni stawowo-barkowej w trakcie doprowadzania we wskazane miejsce lub w trakcie konwojowania⁶⁹.
- technika transportowa mogłaby być używana jako środek prewencyjny wobec tej grupy osób, co zwiększyłoby bezpieczeństwo realizowanych działań przez funkcjonariuszy.

Kajdanki

W Służbie Więziennej wyróżniamy kajdanki na ręce, na nogi oraz zespolone. Celem ich użycia jest częściowe unieruchomienie kończyn osoby⁷⁰, czyli rąk lub nóg.

Analizując ten obszar, dochodzi się do następujących konkluzji:

- w zakresie użycia kajdanek zespolonych oraz kajdanek zakładanych na ręce i nogi brakuje szczegółowej zasady dotyczącej sposobu ich zakładania. Zapisy ustawy w tym zakresie zawierają wyłącznie sposób użycia kajdanek zakładanych na ręce⁷¹.
- uwagi krytyczne wywołuje zakaz użycia kajdanek zakładanych na nogi jako środek indywidualny, tzn. można je zastosować wyłącznie z kajdankami zakładanymi na ręce⁷². Proponuje się dodanie wyjątku od tej zasady, polegającego na możliwości użycia samych kajdanek na nogi, czyli bez konieczności użycia wraz z kajdankami zakładanymi na ręce, w przypadku gdy osoba pozostaje bez nadzoru funkcjonariusza Służby Więziennej w trakcie następujących czynności:
 - udzielania świadczeń zdrowotnych,
 - korzystania z toalety w trakcie konwojowania.

⁶⁸ Art. 9 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

⁶⁹ R. Nowacki, *Preventive ...* op. cit., s. 211.

⁷⁰ Art. 15 ust.1 pkt 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

⁷¹ Ibidem, art. 15 ust. 4.

⁷² Ibidem, ust. 7.

Zasada ta zapobiegłaby bez wątpienia zdarzeniom polegającym na napaści na funkcjonariusza lub ucieczce osoby pozbawionej wolności w trakcie konwojowania.

Pasy obezwładniające

Pasy obezwładniające w Służbie Więziennej to pasy jednoczęściowe oraz wieloczęściowe. Celem ich użycia jest w przypadku jednoczęściowego unieruchomienie rąk⁷³, natomiast pasa wieloczęściowego unieruchomienie osoby⁷⁴. Należy podkreślić, iż użycie pasa obezwładniającego należy do drastycznych środków przymusu bezpośredniego⁷⁵, w szczególności mowa o pasie obezwładniającym wieloczęściowym. Należy zatem stosować go z rozważą oraz umiarem przy dokładnym rozważeniu, czy nie może okazać się groźny dla życia bądź zdrowia osoby obezwładnionej⁷⁶.

Autor przykłada dużą wagę do tej tematyki m.in. z powodu jednej z zasad, która dotyczy podmioty stosującej ten środek. Mowa o zasadzie, że środek ten używa się, jeżeli użycie innych środków przymusu bezpośredniego jest niemożliwe albo może okazać się nieskuteczne⁷⁷. Powyższa zasada oznacza, że ustawodawca uznał ten środek przymusu bezpośredniego⁷⁸ jako środek *ultima ratio*⁷⁹, czyli ostateczny środek⁸⁰. Dotyczy to środków przymusu bezpośredniego najbardziej dokuczliwych, do których należą również zawarte w katalogu Służby Więziennej środki przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej. Niestety brak jest w ustawie wyjaśnienia powyższej zasady.

Ustawa nie określa również, identycznie jak w przypadku kajdanek zespolonych oraz kajdanek zakładanych na ręce i nogi, sposobu zakładania pasa obezwładniającego jednoczęściowego. Biorąc pod uwagę jego konstrukcję, powinien być zakładany na wysokości bioder, natomiast jego

⁷³ Ibidem, art. 16 ust. 2.

⁷⁴ Ibidem, art. 16 ust. 3.

⁷⁵ M. Karpiuk, A. Nowosad, K. Pawelec, K. Sikora, I. Tuleya, *Rozdział 2. Środki przymusu bezpośredniego*, [w:] Mirosław Karpiuk (red.) *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Komentarz*, Prawo bezpieczeństwa. Komentarze, Olsztyn 2019, s. 112.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

⁷⁸ Zasada ta dotyczy zarówno pasa obezwładniającego jednoczęściowego, jak i pasa obezwładniającego wieloczęściowego.

⁷⁹ M. Prusek, *Stosowanie ... op. cit.*, s. 106.

⁸⁰ Ultima ratio (łac. *ostadni, decydujący argument; ostateczny środek*) – określenie stosowane w prawie. Wikipedia.

pierścienie w taki sposób, aby nie tamowały obiegu krwi. Pierścienie mogą być zakładane zarówno na ręce trzymane z przodu, jak i z tyłu.

Jeżeli chodzi o pas obezwładniający wieloczęściowy w praktyce stosowanej w Służbie Więziennej, używany jest z łóżkiem odpowiedniej konstrukcji, które na czas użycia go wobec osoby pozbawionej wolności znajduje się w celi zabezpieczającej⁸¹, w pomieszczeniu dźwiękochłonnym. Ustawa nie określa konkretnego wzoru ani budowy pasa obezwładniającego wieloczęściowego. Możliwość użycia tego środka tylko w tej celi wynika z faktu, iż do niej można wstawić i umocować łóżko odpowiedniej konstrukcji⁸².

Pominięte zostały również kwestie realizacji uprawnień osadzonych w trakcie użycia powyższego środka, a mianowicie: spożywania posiłków, utrzymania higieny, wydania odpowiednich sortów na porę przeznaczoną na sen tj.: poduszki, materaca, koca i prześcieradła oraz możliwości zaspokajania potrzeb fizjologicznych. Należy pamiętać, że osoba, wobec której używany jest ten środek przymusu bezpośredniego, jest całkowicie unieruchomiona.

Ale największym mankamentem jest brak reguł dotyczących obowiązku przeprowadzania badań lekarskich w trakcie długotrwałego użycia i po jego zakończeniu. Wyjątkiem są kobiety w widocznej ciąży, którym należy niezwłocznie zapewnić pomoc medyczną, a dalsze użycie tych środków uzależnia się od opinii osoby udzielającej tej pomocy⁸³.

Cela zabezpieczająca

Cela zabezpieczająca jest środkiem przymusu bezpośredniego, który może być używany przez funkcjonariuszy Służby Więziennej wyłącznie wobec osób pozbawionych wolności⁸⁴ na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego. Cela zabezpieczająca składa się z pomieszczenia dźwiękochłonnego o powierzchni nie mniejszej niż 4 m² oraz przedścionka⁸⁵.

⁸¹ R. Nowacki, *Kompetencje ...* op. cit., s. 85.

⁸² W. Adamczak, K. Jędrzejak, Z. Kuźma, *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 1998, s. 57.

⁸³ Art. 16 pkt 5 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

⁸⁴ Ibidem, art. 26.

⁸⁵ § 2 pkt 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej (Dz. U. z 2013 r., poz. 638).

Za realizację procedur (zasad) użycia tego środka odpowiedzialny jest funkcjonariusz pełniący służbę na stanowisku dowódcy zmiany. Jest on obecny przy wszystkich czynnościach związanych z użyciem tego środka⁸⁶.

Zasady użycia tego środka są jasne i czytelne, z wyjątkiem niektórych, wymagających doprecyzowania. Do tych, które budzą najwięcej kontrowersji u więźniaków, należą:

- brak zapisów dotyczących obowiązkowego oddziaływania wychowawczego lub psychologicznego przez personel działu penitencjarnego w zasadach użycia tego środka. Należy pamiętać, że są to osoby, które powinny przede wszystkim reagować na sygnały płynące od skazanych, świadczące o przeżywanych przez nich problemach⁸⁷.
- zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej⁸⁸ osoba umieszczana w celi zabezpieczającej na czas pobytu w tej celi otrzymuje niezbędną odzież i bieliznę oraz pantofle będące własnością zakładu karnego lub aresztu śledczego⁸⁹. Zdaniem autora, w przypadku używania dodatkowych środków przymusu bezpośredniego skutkujących częściowym unieruchomieniem kończyn⁹⁰, unieruchomieniem rąk⁹¹ lub unieruchomieniem osoby⁹², oprócz wydania tych środków należałoby tę osobę ubrać, pomimo jej agresywnego zachowania i stawiania czynnego oporu interweniującym funkcjonariuszom. Wynika to z następującej logiki. Osoba, która jest unieruchomiona częściowo lub całkowicie nie ma możliwości samodzielnego ubrania się.
- brak w obowiązujących aktach prawnych informacji dotyczącej obowiązkowego monitorowania przez wewnętrzny system urzędzeń rejestrujących przedsiönka celi zabezpieczającej, tak jak

⁸⁶ R. Nowacki, *Szkolenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego*, [w:] *Szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego. Wprowadzenie do problematyki*, red. T. Kośmider, Wydawnictwo Episteme, Warszawa 2020, s. 87.

⁸⁷ A. Szymanowska, T. Szymanowski, *Humanitaryzm w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 67.

⁸⁸ Dz. U. 2013, poz. 638.

⁸⁹ Ibidem, § 4 ust. 3.

⁹⁰ Kajdanki.

⁹¹ Pas obezwładniający jednoczęściowy.

⁹² Pas obezwładniający wieloczęściowy.

w przypadkupomieszczenia dźwiękochłonnego⁹³. Informacja ta zawarta jest obecnie w poleceniach Dyrektora Generalnego Służby Więziennej⁹⁴.

- mankament dotyczący braku wskazania miejsca przeprowadzania kontroli osobistej osadzonego przed umieszczeniem go w celi zabezpieczającej. Powyższa czynność w tym przypadku realizowana jest co do zasady w przedsiionku celi zabezpieczającej. Natomiast w sytuacji, gdy przedsiionek celi zabezpieczającej jest niewielkich rozmiarów i zrealizowanie w nim kontroli osobistej spowodować może uszczerbek na zdrowiu osoby kontrolowanej lub interweniujących funkcjonariuszy, czynność ta powinna być zrealizowana w innym pomieszczeniu lub pomieszczeniu dźwiękochłonnym – celi zabezpieczającej⁹⁵.

Warto wskazać w tym miejscu na dobrą praktykę, którą powinni kierować się dowódcy zmian w trakcie zakończenia procedury umieszczania w celi zabezpieczającej. Mowa o poinformowaniu osoby umieszczanej w celi zabezpieczającej o możliwości nawiązania w każdej chwili kontaktu słownego z funkcjonariuszem poprzez instalację przyzywową lub mikrofon, w celu potrzeby skorzystania z toalety, zadeklarowania zmiany zachowania, potrzeby wezwania pomocy medycznej etc.

Powyższe zagadnienia to dla doświadczonych praktyków więziennych sprawa oczywista, natomiast nie uregulowana w aktach prawnych może prowadzić do różnych praktyk i interpretacji, nie zawsze zgodnych z podstawowymi zasadami postępowania wobec osób pozbawionych wolności.

Podsumowując temat celi zabezpieczającej, warto by było rozważyć opracowanie nowych zasad budowy i organizacji celi zabezpieczającej tak, aby ułatwić funkcjonariuszom bezpieczne użycie tego środka przymusu bezpośredniego. Większość zasad w tym zakresie zawiera treści zawarte w pierwszym akcie prawnym regulującym tę tematykę⁹⁶ z lat 70. ubiegłego stulecia.

⁹³ § 2 ust. 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej, Dz. U. 2013, poz. 638.

⁹⁴ Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 maja 2017 r. – BO.521.1.2017. WM – niepublikowane.

⁹⁵ Dla prawidłowego stosowania tego wyjątku niezbędne jest odpowiednie zrozumienie pojęcia umieszczenia osadzonego w celi zabezpieczającej.

⁹⁶ Załącznik nr 2 do instrukcji nr 5 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 25 sierpnia 1971 r. w sprawie zasad stosowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej szczególnych środków bezpieczeństwa i siły fizycznej względem skazanych i tymczasowo aresztowanych – wytyczne dla usytuowania i przystosowania celi zabezpieczającej w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Podsumowanie i wnioski

Środki przymusu bezpośredniego mają kluczowe znaczenie dla realizacji ustawowych zadań funkcjonariuszy Służby Więziennej. W analizowanym okresie używane były przez tę formację wielokrotnie. Obrazuje to skala użyć przedstawiona poniżej:

Liczba użytych środków przymusu bezpośredniego w latach 2014-2022 ze względu na jego rodzaj – użycie interwencyjne

Rodzaj środka przymusu bezpośredniego	Ilość użytych środków przymusu bezpośredniego								
	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
siła fizyczna	358	602	607	734	738	702	798	795	755
cela zabezpieczająca	217	380	358	390	415	415	570	534	515
kajdanki	296	528	514	573	557	533	648	578	555
wodne środki obezwładniające	0	0		0	0	0	0	1	3
pas obezwładniający jednoczęściowy	88	96	88	123	141	130	210	176	203
pas obezwładniający wieloczęściowy	38	51	57	80	54	61	116	85	80
pałka służbowa	3	4	11	2	6	7	29	16	21
pociski niepenetracyjne	3	0	0	0	0	0	0	0	0
kask zabezpieczający	61	75	82	111	117	116	176	130	149
pies służbowy	0	0	0	0	0	0	0	0	0
chemiczne środki obezwładniające	5	10	6	13	10	14	6	8	13
Przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej	0	0	0	Nie dotyczy	Nie dotyczy	Nie dotyczy	Nie dotyczy	Nie dotyczy	Nie dotyczy

Źródło: CBDOPW, 2023 r.

Analizując powyższą statystykę, można zauważyć znaczący spadek liczby użytych środków przymusu bezpośredniego w 2022 r., w sposób interwencyjny, w porównaniu do lat wcześniejszych. Jednym z powodów może być, zdaniem autora, wprowadzenie ostatnich zmian do zasad funkcjonujących w zakresie bezpieczeństwa w zakładach karnych i aresztach śledczych. Mowa tutaj m.in. o możliwości prewencyjnego użycia wobec osób pozbawionych wolności, zgodnie z art. 19 ust. 9⁹⁷ ustawy o Służbie Więziennej. Od dnia wejścia zmian do końca 2022 r. odnotowano 129 takich przypadków⁹⁸.

Zakończenie

Niniejsza praca jest efektem pogłębionych przemyśleń własnych autora, a także zebranych spostrzeżeń, wniosków i opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej, którzy w swojej codziennej służbie mają do czynienia z użyciem, nadzorem, kontrolą lub oceną użycia tego rodzaju środków w Służbie Więziennej. Autor ma świadomość, że temat nie jest wyczerpany, a stanowi dopiero początek do dyskusji nad propozycjami zmian, które usprawniają realizację zadań przez formację.

Wnioski i rekomendacje

Poszukując zmian do wzbogacenia uprawnień Służby Więziennej dla jej prawidłowego funkcjonowania, zdaniem autora, należałoby rozważyć możliwość wprowadzenia do katalogu Służby Więziennej dodatkowych środków przymusu bezpośredniego, a mianowicie:

- Pojazd służbowy. Ustawowym celem wykorzystania tego środka jest zatrzymanie lub zablokowanie innego pojazdu albo pokonania przeszkody⁹⁹. Funkcjonariusze Służby Więziennej w trakcie codziennej służby realizują zadania konwojowe polegające m.in. na zapewnianiu bezpieczeństwa osobom konwojowanym w czasie przemieszczania ich

⁹⁷ 1) na wniosek osoby pozostającej w bezpośrednim kontakcie z tymi osobami pozbawionymi wolności; 2) w przypadku gdy funkcjonariusz uzna to za celowe.

⁹⁸ CBDOPW.

⁹⁹ Art. 31 ust. 2 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

właśnie pojazdami. Podczas tych czynności może dojść do sytuacji zagrożenia dla bezpieczeństwa konwoju i niezbędna będzie ewakuacja, gdzie na drodze spotkają celowo ustawione przeszkody.

- Środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe. Celem ich wykorzystania jest umożliwienie uprawnionym wejścia do pomieszczeń lub innych miejsc¹⁰⁰. W zakładach karnych i aresztach śledczych wielokrotnie dochodziło i dochodzi do sytuacji zabarykadowania się osadzonych w celach i innych pomieszczeniach. W takich sytuacjach stosuje się narzędzia w postaci: tarana, lewarka czy łomu. Zdaniem autora, należałoby dodać ten środek do uprawnień Służby Więziennej, wzorem funkcjonariuszy IWSW, tj. z wyłączeniem materiałów wybuchowych.
- Środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających. Do środków pirotechnicznych o właściwościach ogłuszających lub oślniewających zalicza się w szczególności granaty hukowo-błyskowe, także z zawartością gazu łzawiącego, petardy oraz granaty dymne¹⁰¹. Środki te były już na wyposażeniu Służby Więziennej w latach 1959¹⁰², 1971¹⁰³, 1996¹⁰⁴, 2010¹⁰⁵, a wycofane zostały opisywaną ustawą. Zdaniem autora powtórne wpisanie ich do katalogu Służby Więziennej zwiększyłoby skuteczność oraz bezpieczeństwo działań funkcjonariuszy podczas poważnych zagrożeń. Powinny zostać przewidziane jako m.in. indywidualne wyposażenie dowódców GISW¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Ibidem, art. 32 ust. 2.

¹⁰¹ Ibidem, art. 33 ust. 2.

¹⁰² § 115 pkt h, zarządzenia nr 3 Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 czerwca 1959 r. w sprawie wprowadzenia do użytku „Przepisów wykonawczych dla działów ochrony zakładów karnych”, petardy.

¹⁰³ § 2 ust. 2 pkt 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 czerwca 1971 r. w sprawie dopuszczalności użycia przez funkcjonariuszy Służby Więziennej broni oraz stosowania siły fizycznej i szczególnych środków bezpieczeństwa, Dz. U. Nr 18, poz. 180,181 i 182, petardy.

¹⁰⁴ Art. 19 ust.1 pkt 10 ustawy z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. 1996 Nr 61, poz. 283, petardy.

¹⁰⁵ Art. 19 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010r., Dz. U. 2010 Nr 79, poz. 523, petardy lub inne środki hukowo-blyskowe.

¹⁰⁶ Art.8 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347, Grupy Interwencyjne Służby Więziennej, zwane dalej „GISW”, odpowiedzialne za prowadzenie działań: 1) w zakresie zapobiegania zagrożeniom mogącym wystąpić w Służbie Więziennej lub likwidacji tych zagrożeń; 2) wymagających użycia specjalistycznych sił i środków oraz specjalistycznej taktyki działania.

Bibliografia

- Adamczak W., Jędrzejak K., Kuźma Z., *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 1998.
- Czebotar Ł., *Ustawa o Policji. Komentarz*. Opublikowano: LEX 2015.
- Karpiuk M., Nowosad A., Pawelec K., Sikora K., Tuleya I., *Rozdział 2. Środki przymusu bezpośredniego*, [w:] Mirosław Karpiuk (red.) *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Komentarz*, Prawo bezpieczeństwa. Komentarze, Olsztyn 2019.
- Kubanek A., *Ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Bydgoszcz 2019.
- Łabuz P., Malinowska I., Michalski M., (2020), *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*, Warszawa 2020.
- Nowacki R., *Kompetencje Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego*, [w:] *Środki przymusu bezpośredniego. Zakres i sposób użycia na przykładzie wybranych podmiotów bezpieczeństwa*, red. T. Kośmider, Wydawnictwo IWS, Warszawa 2020.
- Nowacki R., *Preventive use of direct coercive measures as essential tools for the implementation of statutory protective activities in the polish prison service*, "Journal of security and sustainability issues" 2021, vol. 11.
- Nowacki R., *Szkolenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego*, [w:] *Szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego. Wprowadzenie do problematyki*, red. T. Kośmider, Wydawnictwo Episteme, Warszawa 2020.
- Prusek M., *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego w procesie karnym*, Warszawa 2021.
- Szymanowska A., Szymanowski T., *Humanitaryzm w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. 1996 Nr 61, poz. 283.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2022 r., poz. 2600.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010r. o Służbie Więziennej Dz. U. z 2010 r. Nr 79, poz. 523, Dz. U. z 2023 r., poz. 240, 347.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2023 r., poz. 202.

- Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016 r., poz. 2149.
- Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. z 2020 r., poz. 5680).
- Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2021, poz. 1728.
- Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2022, poz. 1933.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 2010 r. w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz. U. 2010 Nr 147, poz. 983.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 czerwca 1971 r. w sprawie dopuszczalności użycia przez funkcjonariuszy Służby Więziennej broni oraz stosowania siły fizycznej i szczególnych środków bezpieczeństwa, Dz. U. Nr 18, poz. 180, 181 i 182.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej (Dz. U. z 2013 r., poz. 638).
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 sierpnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych, Dz. U. 2020, poz. 1397.
- Zarządzenie nr 3 Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 czerwca 1959 r. w sprawie wprowadzenia do użytku „Przepisów wykonawczych dla działów ochrony zakładów karnych”.
- Instrukcji nr 5 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 25 sierpnia 1971 r. w sprawie zasad stosowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej szczególnych środków bezpieczeństwa i siły fizycznej względem skazanych i tymczasowo aresztowanych.
- Zarządzenie nr 89/21 DGSW z dnia 29 grudnia 2021 r. w sprawie określenia kryteriów zdrowotnych i użytkowych doboru, w tym cech przydatności, psów w Służbie Więziennej oraz sposobów ich używania.
- Zarządzenie nr 2/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 9 stycznia 2023 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sposobów ochrony i konwojowania skazanych oraz tymczasowo aresztowanych i zadań ochronnych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej oraz pracowników przywieziennych zakładów pracy.
- Wytyczne nr 3/22 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 grudnia 2022 r. w sprawie technicznego zabezpieczenia ochronnego w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 maja 2017 r. – BO.521.1.2017.WM – niepublikowane.

Pismo zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 28 marca 2022 r.- BP.414.42.5.2022.FS – niepublikowane.

Pismo z dnia 15 września 2022 r. – BPR-I.07098.2022.PB – niepublikowane.

Pismo z dnia 27 września 2022 r. – BO.561.6.2022.MD/BW – niepublikowane.

Pismo z dnia 4 października 2022 r. – BPR-I.070.98.2022.PB – niepublikowane.

Inne:

Wyrok TK z dnia 17 maja 2012 r., K10/11.

Ocena funkcjonowania przepisów ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 3 lutego 2015 r., Druk nr 3145.

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw z dnia 24 listopada 2016 r. (RPU VIII, poz. 1063).

Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw z dnia 26 marca 2020 r., druk nr 299, pkt. 2.145. zmiany w ustawie o Służbie Więziennej.

